Čechoslováci v gulagu

Po téměř půl století od konce druhé světové války se z politických důvodů nesmělo připomínat, že mezi oběťmi politických represí v Sovětském svazu byli i mnozí Češi a českoslovenští občané. Dodnes málo známe jejich tragické osudy. Z dochovaných archivních dokumentů i ze svědectví těch nemnoha vězňů, jimž se podařilo přežít, však víme, že byli vystaveni takřka všem druhům politických represí, jež totalitní režim v Sovětském svazu uplatňoval vůči svým obyvatelům: věznění a deportace do pracovních táborů, pověstných „gulagů“, násilná migrace, vysídlení a vyhnanství, popravy na základě rozhodnutí mimosoudních orgánů.

Dosud probíhající výzkumy potvrzují, že z předpokládaných více než třiceti tisíc perzekvovaných osob z území předválečného Československa jich nejméně pět tisíc pocházelo z českých zemí, tedy z území dnešní České republiky, a zhruba polovina z nich na následky perzekuce zemřela.

Lze vymezit několik okruhů perzekvovaných osob. Největší skupinu tvořili příslušníci místní české menšiny, jejichž předkové přišli do Ruska či na Ukrajinu hospodařit na přidělenou půdu ještě za cara. Další Češi se dostali do Sovětského svazu až poté, co bylo území státu, ve kterém žili, na počátku druhé světové války připojeno k SSSR (polská část Volyně a Haliče, rumunská Bukovina a Besarábie). Někteří Češi se ocitli v Rusku jako rakouští váleční zajatci za první světové války a z různých důvodů zde zůstali. Pokud se účastnili bojů v československých legiích, později jim to v očích sovětských úřadů velmi přitížilo. Podobně se příčinou represí stalo třeba úspěšné hospodaření českých sedláků označených za kulaky a podnikatelů označených za kapitalisty. V době „Velkého teroru“ na konci třicátých let už stačila jako záminka k represi pouhá korespondence s rodinou v Československu.

Také v období mezi světovými válkami přicházely do Sovětského svazu početné skupiny Čechů. Nebyli to jen političtí emigranti, šli tam většinou za pracovními nabídkami jako specialisté v řadě průmyslových oborů, horníci, obuvníci, skláři, pivovarníci nebo členové zemědělských či výrobních družstev. Kromě organizovaných výjezdů pracovních „komun“ byla běžná též individuální migrace; to vše pak mělo v době „špionománie“ tragický dopad.

Zjevnou represi představovalo odvlečení československých občanů do Sovětského svazu na konci druhé světové války. Šlo především o představitele ruské, ukrajinské a běloruské emigrace, známé svým odporem k sovětskému režimu.

Naše výstava se zaměřuje především na osudy běženců, kteří v letech 1939–1942 hledali v Sovětském svazu záchranu před německým nacismem či maďarským fašismem nebo se chtěli aktivně účastnit boje proti nim a ocitli se v gulazích, z nichž je vysvobodila až amnestie v souvislosti se vznikem československé jednotky v SSSR. Patřila k nim řada československých Židů, včetně utečenců z nacistického koncentračního tábora v Nisku nad Sanem, i tisíce obyvatel Podkarpatské Rusi. Mnozí z těch, kteří přežili útrapy gulagu, zanedlouho padli při osvobozování Československa.

For almost half a century after WWII it was not possible, for political reasons, to draw attention to the fact that among the victims of political repression in the Soviet Union there were many Czechs and Czechoslovak citizens. To this day, we know little of their tragic fate. However, we do know from preserved archive documents and the testimonies of the few prisoners that survived that they experienced all the types of political repression that the totalitarian regime in the USSR employed against its own citizens: imprisonment and deportation to labour camps (the notorious Gulags), forced migration, expatriation and banishment, and executions carried out on the basis of decisions taken by non-court bodies.

The research carried out to date confirms that of the presumed more than 30,000 persecuted individuals from the territory of the pre-war Czechoslovakia, at least 5,000 were from the Czech lands (the territory of today’ s Czech Republic) and that around half died as the result of the persecution they underwent.

Several groups of persecuted persons can be defined. The biggest consists of members of the Czech minority whose ancestors moved to Russia or Ukraine to farm land allocated under the tsar. Other Czechs found themselves in the Soviet Union after the territory of the state in which they lived was incorporated into the USSR at the start of WWII (the Polish part of Volyně and Haliče, the Romanian Bukovina and Besarábie). Some Czechs ended up in Russia as Austrian prisoners of war after WWI, and stayed on for various reasons. If they had fought in the Czechoslovak Legions, they later experienced difficulties with the Soviet authorities. Another cause of repression was the success of Czech farmers, who were labelled kulaks, and business people, who labelled capitalists. During the Great Terror at the end of the 1930s mere correspondence with relatives in Czechoslovakia became a pretext for repression.

Numerous groups of Czechs also went to the Soviet Union in the interwar years. They were not only political migrants, however; the majority moved because they received job offers as specialists in various fields of industry, miners, shoemakers, glassmakers, brewers, or as members of agricultural or production cooperatives. Alongside organised departures of work “communes”, individual migration was also common. The “spymania” period had a tragic impact on these people. Meanwhile, the deportation of Czechoslovak citizens to the USSR at the end of WWII represented flagrant repression, with the victims predominantly representatives of Russian, Ukrainian and Belarusian immigrant communities known for their opposition to the Soviet regime.

This exhibition is primarily focused on the fates of those who in the years 1939–1942 sought refuge in the Soviet Union from German Nazism and Hungarian fascism, or who actively wanted to fight against it. They ended up in Gulags, from which they were freed during an amnesty linked to the creation of a Czechoslovak unit in the USSR. Many were Czechoslovak Jews, including those who had escaped from a Nazi concentration camp in Poland’ s Nisko, while thousands were inhabitants of Carpathian Ruthenia. A great number of those who survived the hardship of the Gulags fell soon afterwards in the liberation of Czechoslovakia.

Koncepce výstavy: Adam Hradilek, Jan Dvořák
Texty výstavy: Mečislav Borák (úvodní text), Adam Hradilek, Jan Dvořák
Odborná spolupráce: Jiřina Dvořáková, Zdeněk Vališ
Spolupráce: Štěpán Černoušek, Jakub Daníček
Poděkování: Ivan Zoc, Michal Vynohradnyk, Ludevít Végh
Zdroj fotografií: DAZO, NARA, ÚSTR
Produkce: Lukáš Jiřička, Michal Hroza
Grafika: Jaroslav Ježek
Anglický překlad: Ian Willoughby, Šimon Daníček
Organizátoři: Ústav pro studium totalitních režimů, Knihovna Václava Havla

Exhibition concept: Adam Hradilek, Jan Dvořák
Texts: Mečislav Borák (introductory panel), Adam Hradilek, Jan Dvořák
Expert cooperation: Jiřina Dvořáková, Zdeněk Vališ
Cooperation: Štěpán Černoušek, Jakub Daníček
Thanks to: Ivan Zoc, Michal Vynohradnyk, Ludevít Végh
Photographs: DAZO, Institute for the Study of Totalitarian Regimes
Production: Lukáš Jiřička, Michal Hroza
Graphics: Jaroslav Ježek
English translation: Ian Willoughby, Šimon Daníček
Organisers: Institute for the Study of Totalitarian Regimes, Václav Havel Library

ústav pro studium totalitních režimů
KNIHOVNA VÁCLAV HAVEL LIBRARY

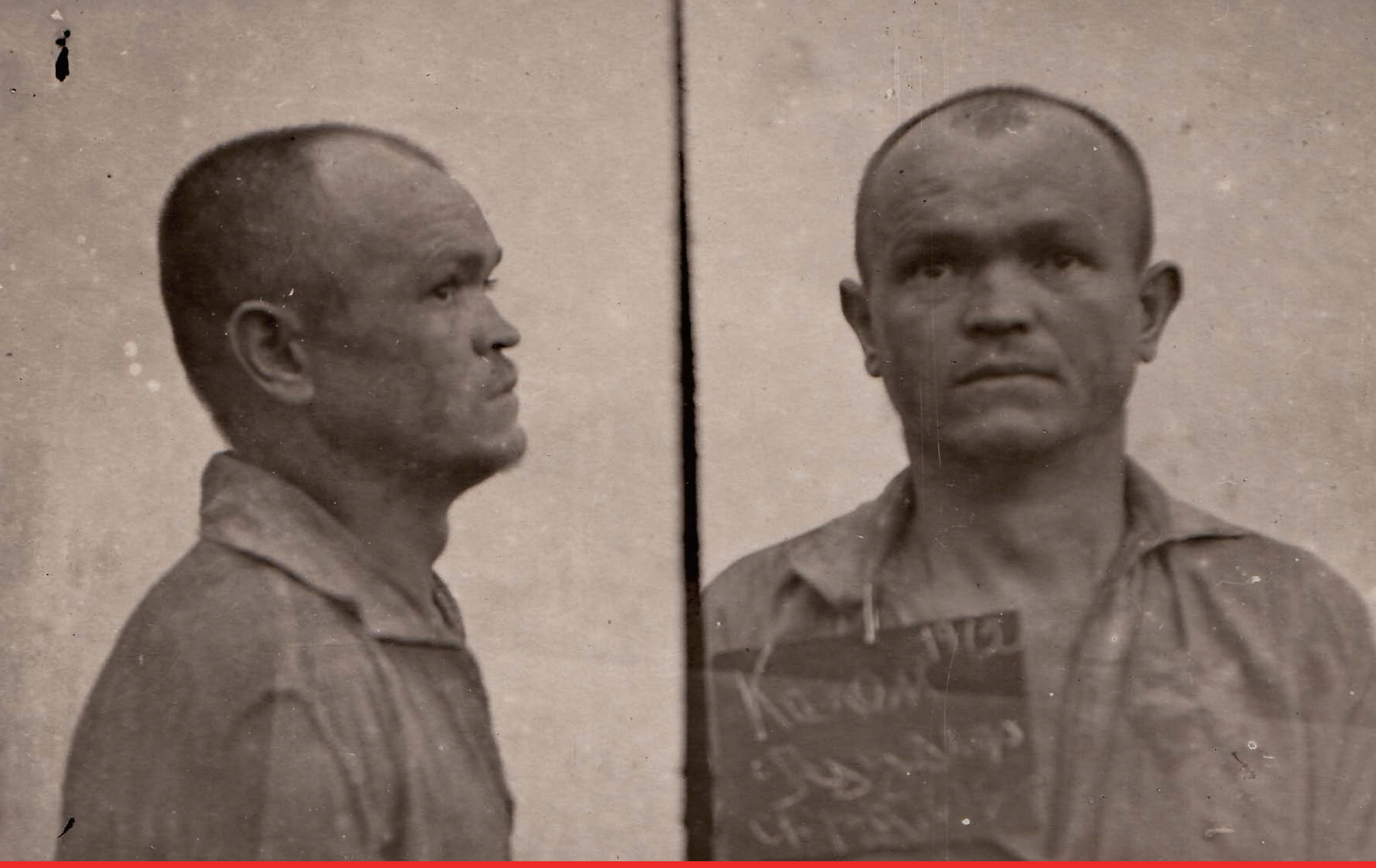

Rudolf Kolek po zatčení, 1940 Rudolf Kolek after his arrest, 1940

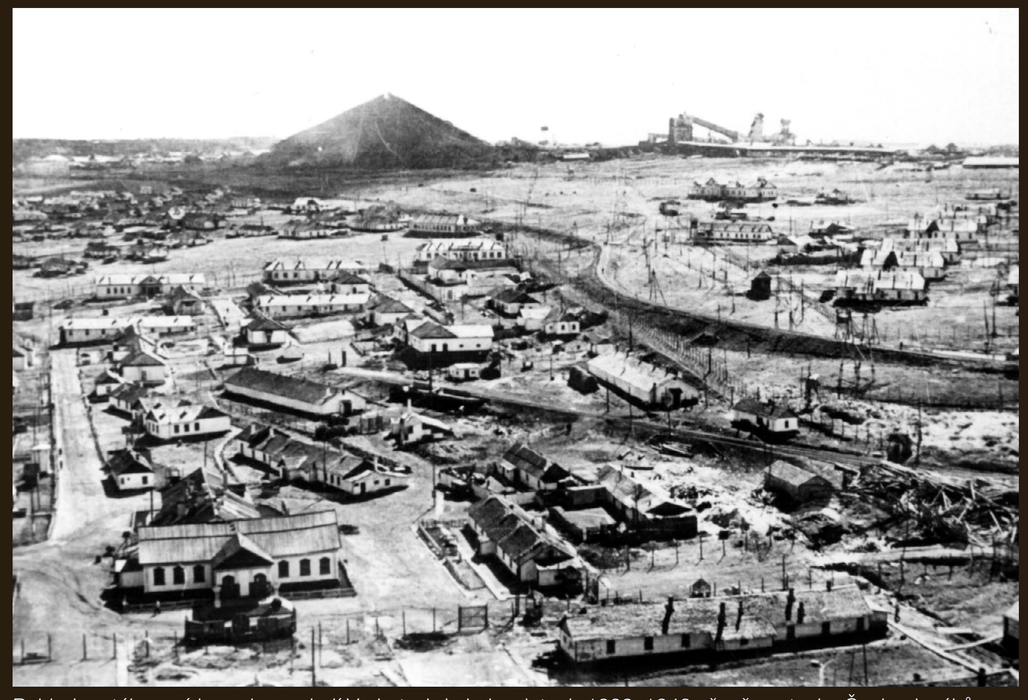

Pohled na táborový komplex v okolí Vorkuty, kde byly v letech 1939–1943 vězněny stovky Čechoslováků
View of the camp complex around Vorkuta, where hundreds of Czechoslovaks were imprisoned in the period 1939–1943

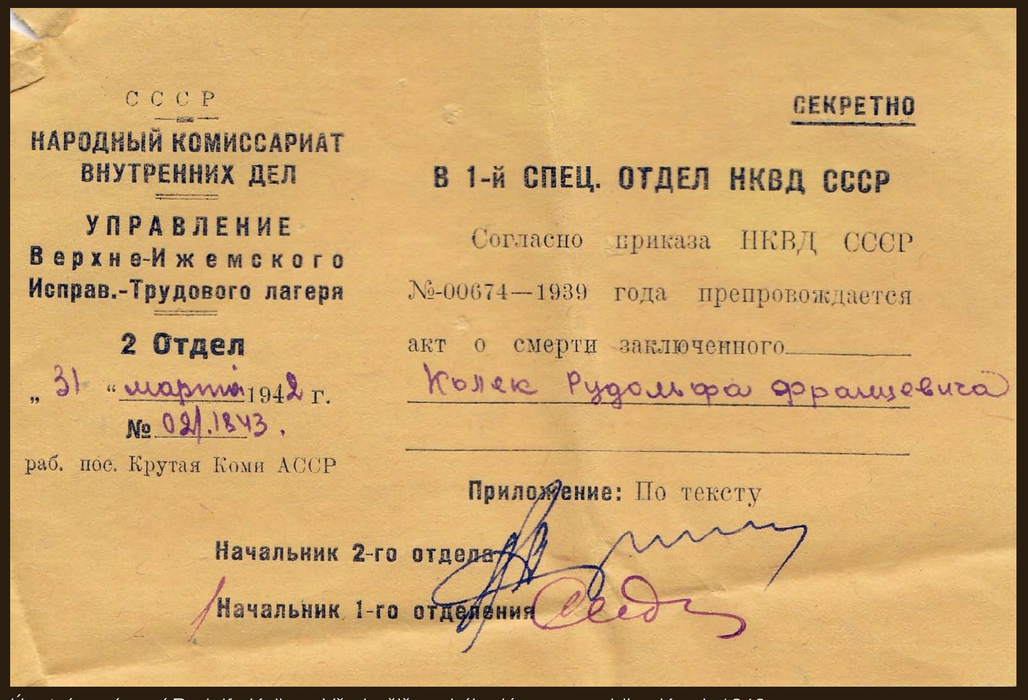

СССР

НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

УПРАВЛЕНИЕ Верхне-Ижемского Исправ.-Трудового лагеря

2 Отдел

„31" марта 1942 г.

№ 021/1843.

раб. пос. Крутая Коми АССР

СЕКРЕТНО

В 1-й СПЕЦ. ОТДЕЛ НКВД СССР

Согласно приказа НКВД СССР №-00674—1939 года препровождается акт о смерти заключенного Колек Рудольфа Францевича

Приложение: По тексту

Начальник 2-го отдела

Начальник 1-го отделения

Úmrtní oznámení Rudolfa Kolka z Věrchněižemského lágru v republice Komi, 1942
Death notice of Rudolf Kolek from Verkh-Izhemlag labor camp in Komi Republic, 1942

Umývárna v jednom z lágrů v okolí řeky Pečory, kterými prošlo mnoho Čechoslováků, 1945
Washroom at one of the labor camps in the vicinity of the Pechora River that many Czechoslovaks passed through, 1945

VORKUTA KOMI ASSR

PAR AVION

RECOMMANDÉ

Чехословакия

Прага II.
ул. Островни №28/II.
Клочуракова Елена

Helena Kločurakova
Praha II.
Ostrovní ul. 28/

Отправ.
Коми АССР.
гор. Воркута.
ул. Пионерская 6а кв.4.
Клочурак С.С.

Коми АССР.
гор. Воркута
Pionerskaja 6a kv.4.
Kločurak S.S.

Dopis Štefana Kločuraka z Vorkuty do Prahy, 1955
A letter sent from Vorkuta to Prague by Štefan Kločurak, 1955